

На розкоші

Степан Васильченко

I

Край села — чепурненька, нова, бідна хатка в маленькому подвір'ї; за двором — грядка городу, а далі — рівний степ. За хатою — маленький, молодий вишняк.

По двору порається господар — запалений та закурений. Випряг коня, затяг плуга, походив по двору, прибираючи все до місця, далі потягнувся і став коло тину. Постояв трохи, послушав чогось, підвівши голову, далі підступив ближче й схилився на тин.

— Панасе! Йди вже, а то діти поснуть... та й куліш прохолоне! — гукнула з порога молодиця. Потім помалу підійшла до чоловіка.— Чого ти слухаєш тут, Панасе? — привітно й цікаво спитала вона, кутаючи плечі в хустку.

— Чуєш? — кивнув Панас головою в той бік, де за яром манячив панський густий сад, обнесений мережаним та мальованим штахетом.

— А що? — стала прислухатись молодиця.

— Соловей...

— О... я ще сьогодні вдосвіта чула,— промовила жінка. Далі схилилась на тин поруч із чоловіком, щільно притулилась до його плечем і стала слухати.

Зразу з її обличчя спливали, мов водою змиті, хатні невсипущі клопоти, а в очах замість буденної турботи, засяяло на хвилину щось дівоче, жартовливе.

— А знаєш, що я скажу тобі,— промовив з опаскою Панас,— це — наш.

— Е, ні! — не згоджувалась молодиця.— Наш прилітає пізніше, коли вже вишні одцвітуть. Та в цього й мова не така,— додала вона, прислухаючись до солов'я,— наш, пестунчик, тихенький, співає — як у сопілочку грає, ніжно, тендітно, а це бач, який горлатий!

— Отже, завіряю, що це наш! — уперто стояв чоловік.— Ти прислухайся краще.

Замовкли обоє, слухають.

Соловей двічі задирливо тьохнув і, не переводячи духу, зашабарчав щось довге-довге.

Здавалось, крутив швидко срібними та золотими голками, виплітаючи ніжне, тонке, як паутина, мереживо, заплутане, довге та хитре. От-от, здається, увірве нитку, зіб'ється — так ні! — викрутить-таки, виведе кінці, ще й радо-весело тьохне наостанку, мов засміється. Далеко й лунко отдавався голос солов'я, і бриніла в йому пиха й погорда пестуна й улюбленця густого та буйного парку. Проте і чоловік, і жінка вчували в йому привичним ухом знакомі трелі і впізнавали гутірку свого давнього приятеля, сусіду-співуна.

— Гм... А може, й наш,— не вірить уже собі жінка.

— Та наш! — з легеньким жалем завіряє Панас.— Я його де хоч пізнаю. В панському саду просторіше, то й голос отдається дужче.

— Ах ти ж, вражий соловейку,— шкодувала тихо молодиця.— Це, бач, викорчували

старий вишнячок, а в молодняку не схотів... погордував...

— Вони вередливі, я тобі скажу, ці солов'ї.

— Ходім лиш до вечері,— промовила вона зітхнувши.

— Я довго й боявся — таки переманили, вражі пани! — зітхнув і Панас, підводячись із тину.

Глянув ще раз на панський сад, на село: по селу дрібненькі, рідкі та низенькі садки, як бур'яни; у панів — як на вибір: дерево густе та кучеряве, як ліс. Здавалось, що й дерево позлазилося із усього села на панські розкоші.

Панас похитав головою:

— Та й де оте ти бачила, щоб він тут остався, коли під боком таке царство й панство...

II

В темній гушавині саду розсипаються тихі, меланхолійні звуки рояля і разом із духом коханих троянд вилітають за сад, що глибоким ровом одгороджено од селянських хат. Під садом товпляться темні силуети селян, вільно гомонять у вечірній тиші.

— То й довго прогостює він у вас? — питає цікавий чоловічий голос у жінки, що, згорнувши на грудях руки, стоїть серед гурту.

— Не можна йому довго,— діловито, проте з схованим легеньким смутком казала жінка,— оце завтра поїде до панів у Боровики, пробуде там, казав, днів зо три, а там заїде додому, візьме свої пакунки та й на станцію поїде.

— Приїхав до матері в гості, а мати, мабуть, мало й бачила його? — допитувався той же голос.— Чи днів же хоч зо три був він дома, чи, може, тільки вночі, як спить — тоді тільки й бачила його?

— Чого ж не бачила?.. Бачила, дякувати богові,— якось ображено одповіла жінка. Далі, перекодя, додала з погордою: — Не цураються люди, то й слава богу.

— Звісно — у його своє діло, а в нас своє,— устряв у розмову інший голос.— Чого він не бачив тут у селі, щоб день у день сидіти тут? Одрізану скибку хліба скільки не тули, кажуть,— вже не приросте.

Жінка хотіла щось одповісти, проте тільки зітхнула й замовкла.

— А чи правда, тітко, що вашому Семенові дарували в городі золоті та срібні дарунки? — спитав хтось. Далі з усіх боків жінку почали сіпати запитуваннями: чи правда, що Семена сам цар слухав, що він, як виходить співати,— надіває золоту одєжу, що платять йому за кожну пісню по сто карбованців?

Жінка повеселішала, мов оджила. Вона охоче розповідала про все, що вдалося випитати од сина. Смуток, що спливав часом у неї в очах, ховався, й лице сяяло гордощами.

Високо над садом, здавалось, під саме небо жайворонком шугнув із зелення чистий, як криця, викоханий та випещений оперний тенор, і високо над хатами полинула якась арія.

Розмова під садом увірвалась, усі замовкли.

...Тебе одной я посвятил

Рассвет печальный жизни бурной...

Чужим, далеким смутком розстелявся голос, тремтів невідомими сльозами-іскрами.

Стоїть мати в гурті, не ворухнеться,— очі широко відкрилися, лице напружене: здається, хоче щось упіймати ухом знакове, рідне.

А звуки, такі лагідні й привітні до когось, линули кудись мимо, до неї суворі й німі.

"Ольга, я тебе любив",— механічно шепчуть її губи перехоплені слова, сама кліпає очима, з мукою шукає якогось таємного в цих словах змісту.

— Молодчина Семен!.. От так Семен!.. Січе й рубка — не вважає на панів,— хвалили артиста, коли після кількох арій замовк його голос у саду...

— От коли б до його та чабана Микиту. Тоді хай би послухати!

— Таке ти й скажеш! — промовив другий голос.— Що ж він співав би з Микитою? Хіба — "Ой по горі вівчар вівці зганяє"?

Всі засміялись.

— Ну що ж? — огризався перший голос.— А то співає щось таке, що чорт в йому й толку добре.

— Попрохай, Гаврило, хай він тобі заспіває твоєї,— жартували з ним.

— Чого ж, коли б заплатив сто карбованців, заспівав би й по-моєму! — уперто доводив своє перший.

— То чого ж — продай, Гаврило, волики та найми Семена, хай і тобі заспіває.

Гаврило сердито плюнув у темряві.

Панський гомін у саду затих, забринчав знову стиха рояль, і незабаром приєднався до його Семенів голос. Мотив був якийсь знакомий, хоч слів пісні не можна було зразу впіймати.

Всі замовкли, прислухаються.

* * *

... Та й із розуму збився,

Вороному коню,

Гей, та й на гриву схилився.

Здавалось, через сад з панського будинку хтось свій, рідний подавав до людей голос.

Шелест пішов між людьми.

— Нашої! По-нашому!..— зашуміли радісно і через рівчак один по одному шугнули в сад; зашелестіли поміж кущами і змовкли, притаїлись.

Мати заздро подивилась їм услід, проте сама не пішла — було чогось ніяково.

А голос, рідний, бадьорий, немов розірвавши якісь пута над собою, струсивши, скинувши якусь вагу, вирвався, могутній і вільний, і соколом полинув над рідними полями.

Стоїть мати одна на майдані, радіє — впізнала.

— Ти ж мій голубчику!.. Ти ж мій соловесчку, синочку мій коханий, дорогий...— стиха приказує вона сама собі, і сміється, й радісно руки ламає, і витирає рукавом сльозу, що котиться, як горошина, по зморщеному лиць.

Як поїхав козаченько

Та й у чистеє поле...

Гей!.. Аж там бідна дівчинонька

Пшениченьку поле...

І, здавалось, проясніло поле за селом, привітно осміхнулись хатки — підсунулись ближче...

Тріснула гілка, в саду щось гупнуло; забубонів стиха чийсь сердитий голос. У різних кінцях саду загавкали собаки, й трохи згодом лунав чийсь грубий голос:

— Чого поналазили сюди? Чого не бачили?..

Зашуміли трава й лист у саду, затріщало сухе гілля, і з темряви тікали назад люди з ясними обличчями й задуманим осміхом. В усіх до одного поблискували в очах однакові дрібненькі іскорки, як дорогі камінчики. Здавалось, навмисне бігали вони в панський сад за цими іскорками-перлинами і були раді, що хоч по маленькому довелося вкрати.

Довго після того гомоніли люди, пригадували молодощі, співи, парубоцтво, і довго сяяв — не гасився в очах у їх той крадений у панському саду дорогий блиск...

1914